

Küresel ve Bölgesel Güçlükler Karşısında Pakistan'ın Demokratikleşme Çabaları

Democratization Efforts of Pakistan
in the Face of Global and Regional Challenges

Muharrem Hilmi ÖZEV*

Öz

Pakistan devleti kendine özgü bir ideolojiye dayalı olarak kurulmuştur. Ülkenin dış politikası, bu ideoloji yanında toprak bütünlüğü ve güvenlik kaygıları çerçevesinde biçimlenmiştir. Pakistan'ın gerek dış politikasını gerekse demokratikleşme çabalarını etkileyen en önemli faktör ülkenin yegâne "ötekisi" konumundaki Hindistan ile ilişkileri olmuştur. Öyle ki, Hindistan ile iyi ilişkiler kuran ülkeler Pakistan için koşulsuz düşman hâline gelirken, Hindistan'a gerçek veya potansiyel rakip ya da düşman konumunda bulunan ülkeler Pakistan'ın dostu hâline gelmişlerdir. Bu durumun iç politika ve demokratikleşme çabaları üzerindeki yansımaları da fazla olmuştur. Pakistan ordusunun ABD adına, ülke içinde aşırılıkçılara karşı yürüttüğü mücadele ve Afganistan'da verdiği savaş sadece ordu içinde karışıklıklara neden olmamış, aynı zamanda ülke içerisinde, gelecekte ortaya çıkması muhtemel büyük ayaklanmaların tohumlarını da atmıştır. Bu durum Pakistan'ı hem uluslararası alanda zayıflatmış, hem de iç politikada normalleşme ve demokratikleşme çabalarının sekteye uğramasına neden olmuştur.

147

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 8

Sayı: 16

* Dr.; TASAM (Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi) Ortadoğu Masası Uzmanı,
E-posta: hilmiozev@gmail.com.

Anahtar Sözcükler: *Pakistan, Büyük Güçler, Demokratikleşme, Aşırılıkçılık.*

Abstract

Pakistani state has been established upon a peculiar ideology. Foreign policy of the state is shaped within the framework of this ideology by the concerns about territorial integrity and security. The most important factor affecting the country's democratization efforts and foreign policy is its relations with India, which is the unique "other" for Pakistan. In fact, countries establishing good relations with Pakistan have become unconditional enemies for Pakistan while actual or potential rivals or enemies of India have become friends for Pakistan. This situation has had greater repercussions on domestic politics and democratization efforts of the country. Pakistani army's struggle against extremists within the country and in Afghanistan on behalf of the United States has not only resulted in disturbances in the army, but also sowed the seeds of possible future overwhelming upheavals.

Keywords: *Pakistan, Major Powers, Democratization, Extremism.*

Giriş

Soğuk Savaş'ın başlangıç döneminde kurulan Pakistan, Endonezya ve Bangladeş'ten sonra en kalabalık üçüncü İslam İş Birliği Teşkilatı (İİT) üyesi ülkedir ve İslam ülkeleri arasında nükleer silahı olan tek ülkedir. Dünyada yedinci sırada gösterilen yüksek disiplinli bir orduya sahiptir.¹ Dünya petrol geçiş koridorları ve Orta Asya doğal kaynakları üzerindeki stratejik konumu ülkeyi daha önemli hâle

¹ Pakistan ordusu; 617.000 personeli ve 528.000 yedeği, nükleer gücü, füze, tank ve uçak teknolojisi, hava ve deniz kuvvetleri ile dünyanın sayılı orduları arasında yer almaktadır. Bkz. "Pakistan Army", Pakistan Savunma Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, <http://www.defence.pk/pakistan-army/> (Erişim tarihi: 20.07.2011).

getirmektedir. ABD'nin NATO dışı en önemli müttefiki olan Pakistan, İT'nin de önemli üyelerinden biridir.

Dış politikası, Soğuk Savaş koşullarına göre biçimlenen Pakistan; Hindistan, ABD, Çin, Rusya ve Afganistan ile ilişkilerinin niteliği, 11 Eylül olayları vb. nedenlerle Soğuk Savaş sonrası koşullara uyum sağlama noktasında birtakım güçlükler yaşamaktadır.

Büyük güçlerin Hint alt kıtasıyla ilgili politikalarına ek olarak, Pakistan'ın kuruluşunda belirlenen kimlik politikaları, ülkenin dış politikası kadar iç siyasi hayatında da belirleyici rol oynamıştır. Çin, SSCB/Rusya ve ABD gibi dış güçlerin Güney Asya bölgesine müdahale biçimleri Pakistan-Hindistan ilişkilerini derinden etkilemektedir. Çin'in bölgede müttefik arayışı Hindistan'ı alarma geçirmektedir. Buna ek olarak, SSCB'nin sıcak denizlere inme çabaları ve Hindistan ile ilişkileri Çin, ABD ve SSCB/Rusya arasında çok karmaşık ilişkilerin doğmasına neden olmuştur. Pakistan ve Afganistan, bu ilişkiler ağının odak noktasını oluşturmakta ve bu durum Pakistan-Hindistan ilişkilerini genelde olumsuz etkilemektedir.

Soğuk Savaş'ın ardından Hint-Amerikan ilişkilerinin gelişme eğilimine girmesi, Pakistan'ı Hindistan karşısında yalnızlaşma riski ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu nedenle Pakistan, 1980'li yıllar boyunca ABD'nin SSCB'ye karşı mücadele yürüttüğü Afganistan'da, söz konusu ülkenin en önemli müttefiki konumunda iken; Soğuk Savaş'ın ardından Afganistan'da yaşanacak bir mevzi kaybını engellemek için Taliban ile yakın ilişkiler geliştirmesi, buna karşılık Hindistan'ın da Karzai'ye yakın çevrelerle ilişki kurması² ABD-Pakistan ilişkilerinin son derece karmaşık bir hâl almasına neden olmuştur.

² Hindistan-Afganistan ilişkileri ile ilgili olarak bkz. "India: Afghanistan's Influential Ally" BBC News, 08.10.2009, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7492982.stm> (Erişim tarihi: 19.05.2011); Darya Savchenko, "Pakistan and India are Competing for Afghanistan", New Eastern Outlook, 22.03.2011, <http://www.journal-neo.com/?q=node/5279>, (Erişim tarihi: 19.05.2011).

Bu makalede Pakistan'ın ideolojik kimliğinin ve askerî yapısının yakın komşuları ve küresel başat güçler ile ilişkilerindeki etkileri incelenecektir.³ Ardından uluslararası alanda son dönemde görülen değişikliklerin ve kimlik politikalarının ülkenin iç politikası ve uluslararası ilişkileri üzerindeki etkileri incelenmeye ve birtakım tahminlerde bulunulmaya çalışılacaktır.

Uluslararası Alanda Görülen Gelişmeler ve Pakistan

1'inci ve 2'nci Dünya Savaşları'nın ardından özgürlüklerini kazanan devletler, kendilerine 1648 Westphalia Anlaşması ile ortaya çıkan Avrupa ulus-devletler sistemini örnek almışlardır. Bu sistemde sınırlar, etnik ya da dinî kimlikler üzerinden katı çizgilerle tanımlanmıştır. Bu sistemin bütün dünyaya yayılması sonucunda; yeni kurulan ya da kurulacak olan ülkeler arasında sınırların, mevcut etnik ya da dinî kimliklere göre yeniden belirlenmesi amacıyla acımasız savaşlar patlak vermiş, nüfus mübadeleleri ve içerde yeni devletin kimlik politikalarına uygun vatandaş yaratma projeleri halklar aleyhine büyük yıkım getirmiş ve özellikle Pakistan gibi savunma harcamalarının çok yüksek düzeyde olduğu⁴ aşırı yoksul ülkelerde⁵ halklar ile yönetimler arasında telafisi imkânsız meşruiyet sorunları ortaya çıkmıştır. Bu durum alternatif çözümler geliştirilmesini engellemiştir.

150

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

³ Kimlik politikaları bağlamında iç-dış politika etkileşimi ile ilgili olarak daha geniş bir açıklama için bkz. Yücel Bozdağloğlu, *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*, Routledge, New York, 2003.

⁴ Pakistan savunma giderlerinin siyasi meşruiyeti aşındırıcı etkisi ile ilgili olarak bkz: Shafei Moiz Hali, "Pakistan: In Defense of Defense Spending", *Opinion Maker*, 11.03.2011, <http://www.opinion-maker.org/2011/03/pakistan-in-defense-of-defense-spending/> (Erişim tarihi: 19.05.2011).

⁵ Pakistan, BM tarafından yayımlanan 2010 yılı çok boyutlu yoksulluk sıralamasında 127'nci sırada yer almaktadır. Aynı endekste Türkiye ise 83'üncü sıradadır. Bkz. BM Resmî İnternet Sitesi, "International Human Development Indicators-2010 Rankings", <http://hdr.undp.org/en/statistics/gii/> (Erişim tarihi: 02.07.2011).

Soğuk Savaş döneminde uygulanan politikalar, Pakistan gibi yeni ülkelerin çıkarlarından çok, içinde yer alınan kutbun süper gücünün çıkarlarına uygun olarak biçimlenmiştir. Bu dönemde, herhangi bir kutba üye olan ülkeler arasındaki pek çok sorun ya uyumaya bırakılmış ya da süper güçlerin çıkarları çerçevesinde çözümlenmeye çalışılmıştır. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde, mikro milliyetçilik denilen daha küçük ölçekli bölünmeler artmıştır. Öte yandan Avrupa Birliği, NAFTA ve ASEAN gibi projelerle ekonomik ya da siyasi bütünleşmeler ortaya çıkmaya başlamıştır.

1990'lı yıllardan itibaren “*sömürgecilik ya da Soğuk Savaş dönemlerinin getirdiği anormal dönemler artık gerilerde kalmıştır. Aslında Doğu Bloğu ülkeleri bu dönüşümün gereği olan rejim değişikliklerini bundan 20 yıl önce gerçekleştirmiştir*”.⁶ Batı'nın güvenlik öncelikli politikaları; Güney Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde Soğuk Savaş sonrası döneme uyum sağlama çabalarının, iç ve dış siyasetin demokratikleşmesinin ve normalleşmesinin ertelenmesine sebep olmuştur.

Soğuk Savaş'ın ardından, küreselleşmenin hızlanması ve sınırlar arası geçişkenliğin artması ile birlikte ulus-devletin katı sınırları da esnemeye başlamıştır. Bilgi, para ve insan akışının daha önce görülmedik düzeylere erişmesi, günümüz uluslararası ilişkilerinin doğasını da değiştirmiş ve ülkeleri iç ve dış politikalarında radikal değişiklikler yapmak zorunda bırakmıştır.

Pakistan için en önemli sorunlardan biri siyasi meşruiyet sorunudur. Bugün, Batılı ülkelerin kendi düzenlerini kendi halkları nezdinde sürekli ve istikrarlı hâle getirebilmeleri “demokratik hukuk devleti” sayesinde mümkün olabilmiştir. Bir yanda “*İslami*” ideolojiye dayalı Pakistanlı kimliği oluşturma çabaları, diğer tarafta ise küresel terörle mücadele çerçevesinde ülkenin uluslararası ilişkiler alanında

⁶ Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun 01.5.2011 tarihinde yaptığı basın açıklaması için bkz. “Davutoğlu'ndan Suriye Uyarısı” <http://www.haber7.com/haber/20110501/Davutoglundan-Suriye-uyarisi.php> (Erişim tarihi: 01.5.2011).

karşılaştığı güçlükler, ülkeyi ulusal meşruiyet ile uluslararası meşruiyet arasında baş gösteren çetin bir ikilem ile karşı karşıya getirmiştir.

İç-dış politika etkileşimi çerçevesinde düşünüldüğünde Pakistan kendi kimliğini nasıl tanımlamaktadır? Bir İslam ülkesi ise bu kimlik sadece Pakistan'ı mı, Sünni dünyayı mı, yoksa tüm "İslam ümmetini" mi kapsamaktadır? Pakistan militarist devlet midir yoksa liberal demokrasi midir? Pakistan kimliğine dost, rakip ya da düşman kimlikler hangi ölçütlere göre belirlenmektedir? Coğrafi yakınlık, ekonomik etkinlik, etnik ya da dinî özellikler vb. göre ise benzer nitelikteki bazı ülkeler dost olarak tanımlanırken, ötekiler niçin rakip ya da düşman olmaktadır? Bu tanımlarda iç politik ihtiyaçların ve başka ülkelerden gelen telkin ve baskıların etkisi nedir? Bu konudaki belirsizlikler, Pakistan'daki siyasi istikrarsızlığın ve ekonomik verimsizliğin temel nedenlerinden biridir.

Soğuk Savaş dönemi politikalarında **güvenlik** kaygıları başat konumdayken, Soğuk Savaş sonrasında **ekonomik** kaygılar ön plana geçmiştir. Bu nedenle Soğuk Savaş döneminde süper güçler arası mücadelede, jeostratejik önemli konuma ve kalabalık nüfusa sahip olan Pakistan ve Mısır gibi ülkeler, yakın oldukları bloğun süper gücü tarafından askerî bakımdan takviye edilmişlerdir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise Batı ile ekonomik ilişkilerini yoğunlaştırmış demokratik, liberal yönetimler iş başına gelmeye başlamıştır.

Öte yandan, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Pakistan gibi orta büyüklükteki ülkeler için uluslararası alanda geniş bir manevra sahası açılmıştır. Bu durum, ekonomik kalkınma politikalarının eskisine göre daha önemli hâle gelmesine neden olmuştur. Ekonomik gelişme ise başta komşularla ilişkilerin iyileştirilmesini gerekli kılmıştır. Bu durumda, Pakistan'ın en önemli komşusu olan Hindistan ile ilişkileri büyük bir önem kazanmıştır.

Hindistan-Pakistan İlişkileri

Pakistan'ın dış politikası kadar iç politikası da Hindistan ile ilişkilerinin yakın etkisi altındadır.⁷ Pakistan için Hindistan sürekli ve değişmez bir düşman konumunda kalmıştır. Bu ülkeden İslam kimliği temelinde ayrılan Pakistan, Hindistan'a karşı elini güçlendirmek için Çin ve ABD gibi güçler ile yakın ilişkiler geliştirmiştir.

Pakistan ve Hindistan arasında Keşmir sorunu nedeniyle iki büyük savaş gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, Hindistan-Pakistan ilişkileri kontrollü bir gerginlik politikası olarak nitelenebilir. Bu gerilim sayesinde Hindistan milliyetçileri kendi varoluşlarını sürekli hâle getirmeye çalışmakta, Pakistan askerî rejimi ise sürekli bir meşruiyet kaynağı temin etmiş olmaktadır.

2'nci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte uluslararası alandaki başat konumunu ABD'ye terk eden İngiltere'nin 1947 yılında Hint alt kıtasında da askerî mevcudiyetine son vermesinin ardından bölge, İslam ve Hindu kimlikler temelinde ikiye ayrılarak Hindistan ve Pakistan kurulmuştur.⁸ Bu sırada gerçekleşen savaşlarda en az bir milyon kişi hayatını kaybetmiştir.⁹ Hindistan ile Pakistan arasında 1965 ve 1971 yıllarında iki savaş daha yaşanmıştır. 1971 savaşı Hindistan'ın Doğu Pakistan'daki (Bangladeş) ayrılıkçıları desteklemesi ile patlak vermiş ve Bangladeş'in Pakistan'dan ayrılması ile sonuçlanmıştır. İzleyen dönemde gerilim özellikle Keşmir sorunu üzerinden devam etmiştir.

Pakistan, Hindistan'dan İslam kimliği temelinde oluşturulan ölçütlere göre ayrılmıştır. Buna göre Müslüman nüfusun yoğun olarak

⁷ Muqarrab Akbar, "Pakistan's Foreign Policy: Internal Challenges in New Millennium", *Berkeley Journal of Social Sciences*, Vol:1, No. 2, Feb.2011, 1-11, p. 5.

⁸ Pakistan Hükûmeti Resmî İnternet Sitesi "About Pakistan", <http://www.pakistan.gov.pk/> (Erişim tarihi: 20.07.2011).

⁹ Matthew White, *Historical Atlas of the 20th Century*, <http://necrometrics.com/20c300k.htm#India> (Erişim tarihi: 21.07.2011).

yaşadığı bölgeler Pakistan'ı, Hindu nüfusun ağırlıkta olduğu coğrafya ise Hindistan'ı oluşturacaktı.¹⁰ 1947 yılında nüfusunun yaklaşık %70'i Müslüman olan Keşmir, 1842'de bölgeyi İngilizlerden satın alan Hindu bir mihrace tarafından yönetilmekteydi.¹¹ Pakistan, Müslüman nüfus nedeniyle Keşmir'in Pakistan'a katılmasını talep ederken, Hindistan daha önce yapılmış anlaşmalar çerçevesinde Hindistan'a ait olması gerektiğini ileri sürerek Jammu Keşmir'in doğu bölgelerini işgal etmiş; Pakistan da batı bölgesinde Azad Jammu Keşmir, kuzeyde Çin sınırında Gilgit-Baltistan'dan oluşan bölgede ise Kuzey Bölgesi adı altında iki özerk yönetim oluşturmuştur.

Bölge halkının bir bölümü Pakistan'a, daha küçük bir bölümü ise Hindistan'a bağlanmayı talep ederken, önemli bir bölümü Jammu Keşmir'in bağımsızlığını savunmakta ve kendi kaderini tayin (*self determination*) ilkesinin uygulanmasını istemektedirler.¹² Bölgeyi stratejik açıdan vazgeçilmez gören Hindistan ve Pakistan ise bölgedeki varlıklarını tavizsiz biçimde sürdürmektedirler.

Keşmir'de kendi kaderini tayin ilkesinin uygulanması Pakistan'ın bütünlüğü için zararlı sonuçlar doğurabilecek niteliktedir. Çünkü ülke içindeki diğer etnik ve dinî topluluklara niye kendi kaderini tayin hakkı tanınmadığı gündeme gelebilecektir. Hindistan da böyle bir uygulamanın Tamil Nadu'daki Tamil, Pencap'ta Sih, Assam'da ayrılıkçı Assamlılar'ı harekete geçirmesinden çekinmektedir.¹³ Dolayısıyla, Keşmir'de kendi kaderini tayin hakkının uygulanması Pakistan'ın ve Hindistan'ın iç bütünlüklerini etkileyebilecek niteliktedir. Ön görülebilir ki bu durum bölgeye müdahale konusunda dış güçlerin ellerini güçlendirecektir.

154

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

¹⁰ Rabia Umar Ali, "Planning for the Partition of India 1947: A Scuttled Affair", *Pakistan Journal of History and Culture*, Vol: XXX, No. 1, 2009, pp. 113-130.

¹¹ *Age*, s. 128.

¹² Rashmi Sehgal, "Kashmir Conflict: Solutions and Demand for Self-determination", *International Journal of Humanities and Social Science*, Vol: 1, No. 6, June 2011, pp. 188-195.

¹³ Wanis St. John Anthony, "Third Party Mediation over Kashmir: A Modest Proposal", *International Peacekeeping*, Vol:4, No.4, Winter 1997, 1-30, p. 13.

Pakistan-Rusya İlişkileri

Pakistan-SSCB ilişkileri, SSCB-Hindistan ilişkilerinin seyrine göre şekil değiştirmiştir. SSCB Hindistan'ın bölünmesini ve Pakistan'ın kuruluşunu hoş karşılamamışsa da 1958 Pakistan askerî darbesine kadar olan dönemde Pakistan ve Hindistan ile dengeli ilişkiler geliştirme çabası içinde olmuştur. 1958 darbesinin ABD destekli olduğu ve Pakistan'ı ABD etki alanı hâline getirdiği yönündeki düşünceler, Sovyetlerin Pakistan'a karşı Hindistan'ın yanında yer almasına neden olmuştur. 1965 ve 1971 yıllarında yaşanan Hindistan-Pakistan (Keşmir ve Bangladeş) savaşları sırasında Sovyetlerin Pakistan aleyhine politika izlemesi ve Hindistan'ın başlıca silah tedarikçisi olması, Pakistan iç politikasının Sovyet aleyhtarları ve bu ülke ile iyi ilişkiler geliştirme yanlıları olarak bölünmesine yol açmıştır.¹⁴ Sovyetlerle kötü ilişkiler sürdükçe Hindistan ile mücadelede Pakistan'ın elinin zayıf kalacağını ve sürekli yenilgiden kurtulamayacağını düşünen Z. Ali Bhutto 1973 yılında iktidara gelmiştir. Bhutto döneminde Sovyetlerle olan ilişkiler tarihin en iyi düzeyine yükselirken, Pakistan'ın SEATO ve CENTO ile ilişkileri askıya alınmış Jimmy Carter yönetimindeki ABD ile ilişkiler de bozulmuştur.¹⁵ Bu durum, Pakistan'ın SSCB ile yakınlaşmasını Batı için büyük kayıp olarak gören ABD ile Hindistan karşısında alınan yenilginin nedeni olarak gördükleri SSCB'den intikam alma peşinde olan -ordu içinden ve dışından- kesimlerin karşı girişimlerde bulunmalarına neden olmuş ve 1977 Ziya-ü'l-Hakk darbesine zemin hazırlamıştır.¹⁶ Sovyetleri Afganistan'ı işgale iten nedenlerden biri de Pakistan'da yaşanan bu zemin kaybı olmuştur.

¹⁴ Pakistan Savunma Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, "Russia-Pakistan relations limited by India", <http://www.defence.pk/forums /strategic-geopolitical-issues/70226-russia-pakistan-relations-limited-india.html> (Erişim tarihi: 15.09.2012).

¹⁵ Ahmad Rashid Malik, "Warming Ties With Russia", *Oriental Review*, May 25 2011, <http://orientalreview.org/2011/05/25/warming-ties-with-russia/> (Erişim tarihi: 14.09.2012).

¹⁶ "Zulfikar Bhutto Had Blamed US for His 'Horrible' Fate", *Zeenews*, April 08, 2011, http://zeenews.india.com/news/south-asia/zulfikar-bhutto-had-blamed-us-for-his-horrible-fate_698531.html (Erişim tarihi: 13.09.2012).

1977 darbesinin ardından Pakistan-ABD ilişkilerinin, özellikle Afganistan'da Sovyet işgaline karşı mücadelede, tarihte en üst düzeyine taşındığı ileri sürülebilir. Bu savaş sırasında, her iki ülke tüm güçlerini Afganistan'da Sovyet varlığını sona erdirmeye ortak amacı çerçevesinde birleşerek ittifak ilişkilerini derinleştirmişlerdir. İlişkilerin bu seyri Pakistan'ın iç politikasını da etkilemiştir. Öyle ki, Afganistan'da Sovyet yanlısı rejime son darbeyi indiren harekât Z. Ali Bhutto'nun kızı Başbakan Benazir Bhutto'nun emriyle gerçekleştirilmiştir. 1994-95 yıllarında Bhutto, Rusya ile ilişkileri geliştirme girişiminde bulunmuşsa da, Bhutto hükûmetinin Taliban kontrolündeki Afgan hükûmetini meşru hükûmet olarak tanıması ilişkilerin gelişmesini engellemiştir.

11 Eylül 2001 olaylarından sonra Pakistan'ın Taliban hükûmetini gayrimeşru ilan etmesi, aşırılıkçılara karşı NATO ile iş birliğine gitmesi ve terörizmle uluslararası mücadeleye katılması Pakistan-Rusya ilişkilerinin de hızlı bir şekilde iyileşmesini sağlamıştır. Cumhurbaşkanı Asif Ali Zardari döneminde ise ABD-Hindistan ilişkilerinin görülmemiş biçimde iyileşmesine bir tepki olarak Pakistan-Rusya ilişkileri önemli ölçüde gelişmişse de, 2010 yılında Başbakan Putin'in Hindistan ile stratejik ilişkileri geliştirme arzusu yönündeki açıklamaları tarihî kuşkuları yeniden uyandırmıştır. 2011 yılında Rusya politikaları yine değişmiş ve bu kez Putin; Pakistan'ın Şangay İşbirliği Örgütü'ne katılma başvurusunu desteklediğini açıklamış, Pakistan'ın çelik fabrikaları ve Thar kömür işletmeleri projelerine teknolojik destek önermiş ve Rusya, Pakistan içerisindeki NATO saldırılarını kınamıştır.¹⁷

Bu gelişmeler Pakistan iç politikasını derinden etkilemiş ve ordunun iç siyasete doğrudan müdahil konumda kalmasına zemin hazırlamıştır. Bu da ülkedeki demokratikleşme çabalarının akim kalmasına, rejimlerin halk nezdinde meşruiyet kazanamamasına, şeffaf, hesap verebilir ve verimli hükûmetlerin kurulamamasına neden olmuştur.

¹⁷ Ahmad Rashid Malik, *a.g.e.*

Pakistan-Çin İlişkileri

1955 Bandung Konferansı'ndan itibaren Pakistan, Çin'in dış politikasında özgün bir yer işgal etmiştir.¹⁸ İki ülkeyi yakınlaştıran ortak nokta Hindistan düşmanlığı ya da rekabeti olmuştur. Çin için Pakistan, Hindistan'ı sürekli meşgul edecek bir bölgesel güç niteliği taşıırken, Pakistan içinse Çin, Hindistan'ı bölgesel ve hatta küresel düzeyde dengeleyebilecek yegâne müttefik olarak algılanmıştır.¹⁹ İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD müttefiki hâline gelen Japonya'ya ek olarak, Soğuk Savaş'ın bitmesi ile birlikte ABD-Hindistan ilişkilerinin de gelişmeye başlaması Çin-Pakistan ilişkilerindeki yakınlaşma sürecini etkileyen nedenlerden biri olmuştur.

1962 yılında Çin ve Pakistan tartışmalı Keşmir bölgesinin bir bölümünde Çin kontrolünü kabul eden bir anlaşma imzalamışlardır.²⁰ İzleyen dönemde Pakistan; Doğu Türkistan, Tayvan ve Tibet gibi önemli sorun alanlarında Çin'i, Çin ise Keşmir konusunda Pakistan'ı sürekli olarak desteklemiştir. Çin, Pakistan'a savaş uçağı, füze, nükleer teknoloji, uydu teknolojileri alanlarında önemli miktarda satış ve teknoloji transferi gerçekleştirmiştir. Öyle ki Pakistan'ın Karaçi'de bir Çin uzay iletişim tesisine ev sahipliği yaptığı ve Pakistan nükleer teknoloji ve silah programının Çin'inin bir uzantısı olduğu bile dile getirilmektedir.²¹ Ayrıca, Çin'in Gilgit-Baltistan bölgesine asker yerleşirmesi, Gwadar limanı inşası, Karakurum-Gwadar arasında demir yolu inşası sadece iyi komşuluk ve uluslararası ekonomik rekabet çerçevesinde açıklanabilecek kadar basit olaylar değildir.

Çin ile Pakistan iki ülke arasındaki ticaret hacmini 2015 yılında 15 milyar dolara yükseltmeyi hedefleyen bir serbest ticaret anlaşması

¹⁸ Anwar H. Syed, *China and Pakistan: Diplomacy of an Entente Cordiale*, University of Massachusetts Press, Amherst, 1974, pp. 55-62.

¹⁹ John W. Garver, *Protracted Contest: Sino-Indian Rivalry in the Twentieth Century*, University of Washington Press, Seattle, 2001, p. 188.

²⁰ Harsh V. Pant, "The Pakistan Thorn in China-India-U.S. Relations", *Washington Quarterly*, Winter 2012, 83-95, p. 85.

²¹ *A.g.e.*, ss. 85-86.

imzalamışlardır.²² Bu noktada şu sorunun sorulması gerekir: Çin gibi büyük bir pazara sahipken bile Pakistan yoksulluk sorununu neden aşamamaktadır? Bu soru Çin pazarının, kalabalık ülke nüfusuna rağmen yeterli derinliğe sahip olmaması ile yanıtlanabilirse de, asıl yanıt Pakistan'ın yaşadığı iç istikrarsızlıktan dolayı bir türlü ekonomik düzluğe çıkamaması ve sahip olduğu pazar imkânlarını yeterince kullanamamasıdır. Öte yandan, ekonomik sıkıntılar demokrasi için gerekli olan orta sınıfların gelişmesini engellemekte ve ülkenin bir kısır döngü içinde kalmasına neden olmaktadır.

Pakistan ve Çin arasındaki bu yakın ilişki, bizi Çin'in Pakistan için ABD'ye karşı bir alternatif teşkil ettiği sonucuna götürmemelidir. Nitekim ABD sadece 2010 yılında Pakistan'a 349 milyon dolarlık askerî ve ekonomik yardım sağlamıştır. Özellikle darbe yönetimleri sırasında ABD ile gerçekleştirilen anlaşmalar Pakistan üzerinde ABD'ye önemli bir hareket alanı sağlamaktadır. Üstelik Çin, Pakistan ile daha yakın ilişkiler kurması hâlinde, Hint-Amerikan ilişkilerinin derinleşmesinden ve Kıta üzerinde onulmaz ve baş edilemez bir kutuplaşmanın ortaya çıkmasından çekinmektedir.

Çin, Karakorum bölgesinden Basra Körfezi'ni ve Arap Denizi'ni kontrol noktasında bulunan Gwadar limanına kadar uzanan bir otoyolun yapımını üstlenmiştir. Pakistan, limanın bir Çin üssüne dönüştürülmesini önermişse de, Çin burada oluşturacağı resmî bir üs ile ABD ve Hindistan'dan gelebilecek tepkilerden çekindiği için bu öneriyi derhâl reddetmiştir.²³ Ayrıca İslamabad'ın aşırılıkçılığı engelleme konusundaki yetersizliği de Çin-Pakistan ilişkilerinin gelişmesi önünde engel teşkil etmektedir.²⁴

Çin, Pakistan ile iyi ilişkiler içerisinde olmasına rağmen, bu ilişki Pakistan-ABD ilişkilerinin derinliği karşısında oldukça sönük kalmaktadır. ABD, Pakistan üzerinde Soğuk Savaş koşullarında ortaya

158

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

²² *A.g.e.*, s. 86.

²³ *A.g.e.*, s. 84.

²⁴ *A.g.e.*, s. 92.

çıkan ve daha sonra devam eden önemli bir yaptırım gücüne sahiptir. Kaldı ki, Pant'ın da dediği gibi Çin'in Pakistan'ı etkileme konusunda ABD'ye üstünlük sağlama gibi bir amacı da yoktur.²⁵

ABD ile rekabetin zamansız kızışmasından çekinen Çin, Pakistan ile olan ilişkilerini sıradan iki komşu arasındaki ilişkiler düzeyinde gösterme ve Batı'yı ürkütmemeye gayreti içerisindedir.²⁶ Buna karşılık, ABD basınında öne çıkan bazı yazarlar Pakistan'ın iç karışıklıklarını, ekonomik ve siyasi istikrarsızlığını vurgulamakta ve bu ülkenin Çin için pek de ideal bir stratejik ortak potansiyeli taşımadığını ortaya koymaya çalışmaktadır.²⁷ Bu tür yorumlar Pakistan ya da Çin'in stratejik ilişkilerini geliştirmek için boşuna çaba harcamaması gerektiğini ve son kertede ABD'ye muhtaç olduklarını ima etmeye çalışmaktadır.

Pakistan-İsrail İlişkileri

Pakistan'daki dinî grupların İsrail'e şiddetle karşı çıkmaları Pakistan kamuoyunun İsrail aleyhtarı hâline gelmesine ve Pakistan hükûmetinin İsrail karşıtı politikalar geliştirmesine neden olmuştur. Bu durumda İsrail, Hindistan'a yaklaşmış Pakistan'a yapılacak olan ABD yardımlarını engellemeye çalışmış ve Afganistan ile birlikte Pakistan'ı İsrail için en önemli düşman ilan etmiştir.²⁸

Bu noktada, Pakistan'daki İsrail düşmanlığının arkasında yatan daha önemli nedenler olduğu ileri sürülebilir. Nitekim Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası alandaki en önemli hamisi ve silah tedarikçisi SSCB'yi kaybeden Hindistan, ABD ile ilişkilerini

²⁵ *A.g.e.*, s. 93.

²⁶ James M. Dorsey, "Pakistan Moves Closer to China as Obama Misses Opportunity to Stabilize US-Pakistani Relations", *Al Arabiya*, 23.05.2011, <http://english.alarabiya.net/articles/2011/05/23/150162.html> (Erişim tarihi: 03.07.2011).

²⁷ Robert Kaplan, "China's Port in Pakistan", *Foreign Policy*, 27.05.2011, http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/05/27/chinas_port_in_pakistan (Erişim tarihi: 05.06.2011).

²⁸ "Pakistan, Afghanistan Threat to Israel", *Dawn News*, 22.04.2009, <http://archives.dawn.com/archives/92584> (Erişim tarihi: 19.06.2011)

geliştirmenin çarelerini araştırmaya başlamıştır. Bu noktada İsrail'in yegâne ara bulucu olduğu düşüncesi Hindistan karar alıcıları nezdinde hâkim olmaya başlamış ve izleyen dönemde Hindistan-İsrail ilişkilerinde kayda değer ilerleme görülmüştür.²⁹

1980'li yıllarda İsrail, Pakistan'ın nükleer kapasitesini ortadan kaldırmak üzere birtakım girişimlerde bulunmuş ama Pakistan gizli servisi ISI'nın istihbarat yeteneği ve Pakistan jetlerinin hazır bekleyişi nedeniyle bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. Hindistan ise bir yandan böyle bir saldırı hâlinde nükleer saldırıya maruz kalmaktan, diğer yandan ise İslam ülkelerinin tümünün düşmanı hâline gelmekten çekinerek İsrail'in girişimlerini engellemeye çalışmıştır.

1980'li yıllar boyunca Afganistan'da SSCB'ye karşı yürütülen savaş, durumu daha da karmaşıklştırmıştır. Sovyetlere karşı mücadele, ABD ve Pakistan arasındaki tarihsel stratejik ittifak ilişkilerine daha önce görülmemiş bir derinlik kazandırmıştır. Bu durumda İsrail, Pakistan ile ilişkilerini geliştirme amacıyla MOSSAD ile ISI arasında ilişki kurulmasını sağlamıştır. Dahası, SSCB'ye karşı Afganistan'da kullanılmak üzere İsrail'den yüklü miktarda silah temin edilmiştir.³⁰

Son dönemde, İsrail ile Pakistan arasında diplomatik ilişki kurulmasına yönelik olarak Türkiye'de birtakım görüşmeler yapılmış ise de Pakistan, bağımsız bir Filistin devleti kurulana dek İsrail ile herhangi bir diplomatik ilişki kurmayacağını kesin olarak belirtmiştir.³¹

160

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

²⁹ Itzhak Gerberg, *India Israel Relations: Strategic Interests, Politics and Diplomatic Pragmatism*, Israeli National Defense College, Israel, 2010, pp. 23-24, <http://geo.haifa.ac.il/~ch-strategy> (Erişim tarihi: 22.09.2012).

³⁰ "Pakistan Got Israeli Weapons during Afghan War", *Daily Times Monitor*, 20.07.2003, http://www.dailytimes.com.pk/default.asp?page=story_20-7-2003_pg1_4 (Erişim tarihi: 19.06.2011).

³¹ Kaswar Klasra, "Pak, Israel on Way to Establish Diplomatic Ties", *The Nation*, 13.08.2010, <http://www.nation.com.pk/pakistan-news-newspaper-daily-english-online/Politics/13-Aug-2010/Pak-Israel-on-way-to-establish-diplomatic-ties> (Erişim tarihi: 19.06.2011).

Pakistan'ın kuruluşu sırasında İslam'ın kurucu kimlik olarak belirlenmiş olması ülkenin iç ve dış politikalarını etkilemiştir. İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler kurulmasına karşılık, İsrail'in şimdiye dek tanınmamış olması ve Çin ile ilişkilerin Uygurlar nedeniyle zaman zaman gerginleşmesi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.³² Özetle, Pakistan-İsrail ilişkileri, ABD-Pakistan ilişkilerinin daha karmaşık bir hâl almasına neden olmuştur.

ABD-Pakistan İlişkileri

ABD ile Pakistan arasında ikili ilişkiler 1947 yılında kurulmuştur. Pakistan ABD'nin NATO dışı en önemli müttefiki konumundadır. Pakistan 1955'ten 1979 yılına kadar olan dönemde Bağdat Paktı ve CENTO üyesi olarak kalmıştır. 1959 yılında ABD ile Pakistan arasında yapılan bir anlaşmada, ABD herhangi bir saldırı anında Pakistan'a askerî destek sağlama sözü vermiştir. Ama 1965 yılında gerçekleşen Hindistan-Pakistan Savaşı'nda ABD bu sözünü yerine getirmemiş ve Pakistan nezdinde güvenilir olmayan bir müttefik hâline gelmiştir.³³

1979 yılında Afganistan'ın SSCB tarafından işgali, Ziya-ü'l-Hakk yönetimindeki Pakistan ile ABD arasındaki ittifak ilişkilerinin görülmemiş bir biçimde derinleşmesine neden olmuştur. Bu dönemde ABD, Pakistan'a 3,2 milyar dolarlık ekonomik ve askerî yardım tedarik etmiş, buna karşılık Pakistan Afganistan'daki Sovyet karşıtı savaşıtlara silah ve mühimmat tedarik ederek Sovyetlerin başarı kazanamamasını sağlamıştır.

ABD-Pakistan ilişkilerini etkileyen diğer önemli faktör Hindistan'ın uluslararası alandaki konumu olmuştur. Hindistan, Soğuk Savaş süresince Bağlantısızlar Grubu'nun liderliğine oynamışsa da

³² Pakistan dış politikasında dinin etkisi için bkz. Selçuk Çolakoğlu, "Dış Politika Yapım Sürecinde Din Faktörünün Etkisi: Pakistan Örneği", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 36, Mart 2007.

³³ K. Alan Kronstad, "Pakistan-U.S. Relations", *CRS Report for Congress*, Congressional Research Service, February 6, 2009, p. 32.

SSCB'ye daha yakın bir pozisyonda kalmıştır. Pakistan'ın ABD etkisindeki CENTO gibi örgütler içerisinde yer alması bu durumda etkili olmuştur.³⁴ 1947 yılından itibaren Hindistan'ın Sovyet tarzı bir ekonomik model benimsemesi Hindistan ile SSCB arasında örtülü bir ittifakın doğmasına ve Hindistan'ın Batı ile ilişkilerinin kötüleşmesine neden olmuştur. Çin ile karşılaştırılabilecek bir nüfus oranına sahip olmasına rağmen, Hindistan'a BM Güvenlik Konseyi daimî üyeliği verilmemiş, Çin'in aksine, nükleer faaliyetleri Batılı ülkeler nezdinde hoşnutsuzluk yaratmıştır.³⁵

1990'lı yıllardan itibaren Hindistan dünya politikalarındaki varlığını derinden hissettirmeye başlamıştır.³⁶ Dünyanın nüfusu en kalabalık ülkesi olma ve ekonomik bakımdan ilk üçe girme yolunda ciddi mesafe kat etmesi Hindistan'ı göz ardı edilemez bir ülke hâline getirmiştir. ABD açısından bakıldığında; Çin ve Rusya'yı sınırlandırma, askerî ve ekonomik bakımdan Asya'daki mevcudiyetini sürekli hâle getirme amaçları bu ülke ile iyi ilişkiler kurulmasını gerektirmiştir. Twining'e göre, Hindistan'ın 1998 yılında gerçekleştirdiği nükleer denemeler bu ülkenin ABD nezdindeki önemini artırmıştır.³⁷ Hindistan'ın demokrasi rejimine sahip olması Hint-Amerikan ilişkilerinin gelişmesinde etken olmuştur.

SSCB'nin ortadan kalkması Pakistan-ABD ilişkilerinin karmaşık ve sorunlu bir döneme girmesine neden olmuştur. Sovyet işgaline karşı kullanılan mücahitlerin Soğuk Savaş sonrası dönemdeki faaliyetlerinin nasıl sınırlandırılacağı iki ülke arasındaki en önemli sorunu teşkil etmiştir. Maitra'nın dediği gibi ABD'nin 2001 yılında Afganistan'ı işgali Pakistan ordusu için bir kriz yaratmıştır. Çünkü ABD, 1980'lerde kendi desteği ile oluşturulan mücahitler grubunu ortadan

³⁴ Daniel Twining, "Not a Chinese Century, An Indo-American One", Global Asia, March 2011, http://www.globalasia.org/V6N1_Spring_2011/Daniel_Twining.html (Erişim tarihi: 21.07.2011).

³⁵ *A.g.e.*

³⁶ *A.g.e.*

³⁷ *A.g.e.*

kaldırmak için Pakistan ordusunun yardımını talep etmiştir.³⁸ Usame Bin Ladin'in öldürülmesini izleyen son dönemde ise Pakistan-ABD ilişkilerinin daha gerilimli bir döneme girdiği anlaşılmaktadır. ABD Kongresi'nde Pakistan'a yapılacak olan yardımın kesintiye uğramasından söz edildiği günlerde, Pakistan'ın Usame Bin Ladin ile ilgili olarak CIA'ya bilgi aktaran Pakistanlıları tutuklaması³⁹ da Pakistan'ın, ABD'nin kendisini ihmal etmesi hâlinde karşı tedbirler almaktan geri kalmayacağını ortaya koymaya çalıştığını göstermektedir. Pakistan kendisinin ABD'ye duyduğu ihtiyaçtan ziyade, ABD'nin Pakistan'a muhtaç olduğunu göstermeye çalışmaktadır.⁴⁰ Gerçekten de ABD için Pakistan, Afganistan'da kabul edilebilir bir yönetimin varlığını ve Orta Asya'ya erişim yollarını koruma bağlamında göz ardı edilebilir bir ülke değildir.

Öte yandan, Hindistan-ABD ilişkilerinde görülen yakınlaşmanın Pakistan'ın iç ve dış politikalarını etkilemesi beklenilmelidir. Bu süreçte Pakistan, Rusya ve Çin ile ilişkilerini daha da geliştirme ve bu durumu Batı'ya ve Hindistan'a karşı kullanma çabası içine girmiştir. ABD medyasında, ABD-Hindistan ilişkilerinin gelişmesinin Çin'i kolaylıkla sınırlandıracağı ve önümüzdeki on yıllarda dünyanın geleceğine yön vereceğine dair yorumlar yapılmaktadır.⁴¹ Pakistan ise bir yandan Taliban ile karmaşık ilişkilerini sürdürmekte, diğer yandan ise Gwadar'da inşa edilen Çin limanını ön plana çıkararak, ABD

³⁸ Ramtanu Maitra, "Improved Pakistan-Russia Relations: A Necessity for Stability in Eurasia", *Executive Intelligence Review (EIR)*, Vol: 39, No. 8, February 24, 2012, 33-36, p. 35.

³⁹ Abeer Tayel, "Pakistan Arrests Informants Who Allegedly Aided CIA on Bin Laden", Al Arabiya News, 15.06.2011, <http://english.alarabiya.net/articles/2011/06/15/153328.html> (Erişim tarihi: 16.06.2011); James M. Dorsey, "US Relations with Pakistan Crumbling Fast", Al Arabiya News, 16.06.2011, <http://english.alarabiya.net/articles/2011/06/15/153419.html> (Erişim tarihi: 16.06.2011).

⁴⁰ James M. Dorsey, "US Relations with Pakistan Crumbling Fast", *Al Arabiya News*, 16.06. 2011, <http://english.alarabiya.net/articles/2011/06/15/153419.html> (Erişim tarihi: 16.06.2011).

⁴¹ Daniel Twining, *a.g.e.*

tarafından ihmal edilmesi hâlinde alternatifsiz olmadığını ilan etmeye çalışmaktadır.

Pakistan'daki statüko yanlıları olası bir demokratik reform hareketine karşı teyakkuz hâindedir ve ABD-Pakistan ilişkilerinde son dönemde görülen gerginliklerin en önemli nedenlerinden biri de budur. Denilebilir ki Pakistan'da statükoyu temsil eden elitler, Soğuk Savaş ve 11 Eylül dönemlerinden kalan koşulların etkisinin sürmesini ve ABD'nin kendileri ile iş birliğini devam ettirmesini arzu etmektedirler. ABD ise değişen dünya koşullarında Hindistan'ı daha fazla göz ardı edemeyeceğini düşünerek, Hindistan ile birlikte Güney Asya'da daha fazla ülkenin demokratik ve liberal değerleri benimseyerek Batı ile bütünleşmelerini istemekte ve bu şekilde Çin'i hatta Rusya'yı da demokratikleşmeye zorlayabileceğini düşünmektedir.

Pakistan dış politikasının ve bununla bağlantılı olarak iç politikasının şekillenmesinde en önemli rolü ABD oynamıştır ve oynamaya da devam etmektedir.⁴² ABD, kuruluşundan itibaren Pakistan ordusunun eğitiminde önemli rol üstlenmiş ve ekonomik yardım programları ile bu ülkenin ekonomik planlamasını biçimlendirmiştir. Pakistan'daki ABD etkisi, 1980'li yıllarda Afganistan'da Sovyetlere karşı yürütülen mücadeledeki stratejik ittifak ve açık-örtülü ekonomik, askerî ve istihbarat ilişkiler nedeniyle zirve noktasına taşınmıştır. SSCB'nin Afganistan'ı terk etmesi ve ortak düşmanın ortadan kalkması ile birlikte, söz konusu stratejik ortaklığın düşünsel ve maddi temelleri ciddi erozyona maruz kalmışsa da ilişkilerin tarihî, ekonomik, askerî ve istihbarat derinliği nedeniyle iki tarafın birbirlerinden vazgeçmeleri ve uzaklaşmaları yakın bir olasılık değildir. Öyle ki Pakistan'daki ABD varlığı, bu ülkeyi Hindistan ile barışa zorlayabilecek denli etkindir. Bu açıdan bakıldığında, ABD Pakistan'ı demokratikleşmeye zorlayacak ve Hindistan ile ilişkilerinin gelişmesi suretiyle Güney Asya'daki demokratik kuşağın güçlenmesi için gerekli girişimlerde bulunabilecek araçlara sahip gözükmektedir.

164

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

⁴² Muqarrab Akbar, *a.g.e.*, s. 1.

Afganistan'daki son gelişmeler, Taliban ile ABD arasında örtülü bir uzlaşma sağlanması ihtimalinin güçlenmesi, ABD'nin Pakistan'a duyduğu ihtiyacın azalmasına neden olmaktadır. Bu durum Pakistan üzerindeki ABD baskısının yoğunlaşmasına neden olabilecektir.

ABD'nin Rusya ve Çin ile ilişkilerinde görülen gelişmeler de Pakistan'ı ABD ile iş birliğine zorlayabilecek unsurlar içermektedir. Özellikle son yirmi yıl içerisinde Rus deniz gücünün zayıflamasıyla birlikte, ABD ile Rusya arasında zoraki bir stratejik anlaşma ortaya çıktığı, Rusya'nın SSCB döneminden kalma etki alanlarını -Küba ve Veneziüella, ayrıca henüz kesinleşmese de Suriye dışında- kaybettiği ileri sürülmektedir. Rusya'nın Afganistan'da terörle mücadeleyi desteklemesi, İran'a sağladığı siyasi desteği ve silah satışını durdurması, Libya'ya karşı alınan 1973 sayılı BM kararını veto etmemesi, buna karşılık ABD'nin Karadeniz ve Kafkaslardaki faaliyetlerini asgariye indirmesi gibi gelişmeler her iki ülkenin belirli noktalarda anlaşmalarına kanıt olarak sunulmaktadır.⁴³ Çin-Amerikan ilişkileri özellikle ekonomik alanda bir düzelme eğilimi içerisindedir. Ekonomik ilişkilerin siyasi ilişkileri yönlendirmesi ve bunun devamlı hâle gelmesi durumunda ABD ve Çin'in Pakistan'a duyduğu ihtiyaç daha da azalacak ve uluslararası alanda iyice yalnızlaşan mevcut Pakistan yönetimi demokratikleşme yönünde önemli adımlar atmak durumunda kalacaktır. Böyle bir ortamda Pakistan-Çin ilişkilerinin daha da derinleşmesinin çok düşük bir ihtimal olduğu göz önüne alındığında; Pakistan'ın demokratikleşme yolunda büyük adımlar atmak zorunda kalmasını, orduyu sınırlandırma, askerinin siyasete olan müdahalelerini kısıtlama, askerî harcamaları kısma yönünde adımlar atmasını beklemek gerekmektedir.

Bu durumda Pakistan bir yol ayrımına gelmiş gözükmektedir; ya mevcut otokratik yönetimi sağlamlaştırmak için Çin ve Rusya gibi benzer yönetimlere sahip ülkelerle ilişkilerini daha da geliştirmeye

⁴³ Nejat Tarakçı, "Akdeniz Kimin Denizi?", TASAM İnternet Sitesi, <http://www.tasam.org/tr/icerik/3442/akdeniz-kimin-denizi-.html> (Erişim tarihi: 17.07.2011).

çalışacak ya da demokratikleşme yolunu tercih ederek, başta Hindistan ile ilişkilerini düzelterek Batılı ülkelerle ilişkilerini daha sağlıklı bir zemine oturtacaktır.

Pakistan'ın bu yöndeki tercihi Çin'in iç ve dış politikalarını da etkileme kapasitesine sahiptir. Güney Asya'daki tek müttefikinin de demokratikleşmesi, Çin'in siyasi rejim anlamında bölgesinde iyice yalnızlaşmasına ve içerde de durumunun nazikleşmesine neden olabilecektir. Bu durum, Çin'i kontrol etme amacı güden ABD'nin gözünde Pakistan'ı daha önemli bir ülke hâline getirmektedir. ABD'nin, Pakistan-Çin ilişkilerinin statüko düzleminde biraz daha gelişmesine göz yumup Pakistan'ı ileride Çin'e karşı bir manivela olarak kullanma yönünde politikalar geliştirmesi ihtimali de göz ardı edilmemelidir.

Son olarak, ABD Belucistan'daki etnik-milliyetçi hareketlerle ilgilenmektedir.⁴⁴ Irak'ın işgali sürecinde yaşananlar göz önüne alındığında bu durum Pakistan'ın iç güvenliği için en önemli tehditlerden ve dolayısıyla ABD karşısında en temel zaaf noktalarından biri niteliğindedir.

166

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

Küresel Terörle Mücadele ve Demokratikleşme Çabaları

Pakistan, İslam kimliği ve ideolojisi çerçevesinde Hindistan'dan ayrılmıştır. Kuruluşunun Soğuk Savaş'ın başlangıç dönemine rastladığı göz önüne alındığında, büyük güçlerin küresel stratejileri açısından çok önemli bir konumda bulunan Pakistan'ın, Hindistan'dan bu şekilde ayrılmasının komünizmle mücadele çerçevesinde İngiltere ve ABD tarafından tasarlandığı ya da en azından din temelli kuruluş ideolojisinin bu güçler tarafından desteklendiği ileri sürülebilir. Böyle bir temel üzerinde yükselen ülkenin Soğuk Savaş boyunca SSCB ile ilişkilerini geliştirmesi iç ve dış koşullar açısından beklenemezdi. Nitekim Sovyetlerle 1950'li ve 1970'li yıllarda görülen yakınlaşma çabaları darbelerle sonuçlanmış ve bu darbeler iç kamuoyunda da çok

⁴⁴ Muqarrab Akbar, *a.g.e.*, s. 8.

fazla dirençle karşılaşmamıştır.

Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali ve bu ülkede Sovyet yanlısı bir hükümetin işbaşına gelmesinin ardından, Batılı ülkeler dinî-İslami ideolojiyi kullanarak Sovyetleri bu ülkeden uzaklaştırma yolunu tercih etmişlerdir. Bu çerçevede Pakistan ve Suudi Arabistan başta olmak üzere, İslam dünyasının her yerinden “*mücahit*”lerin Afganistan'a gelerek Sovyet yanlısı güçlere karşı savaşmaları sağlanmıştır. Pakistan Müslümanlarının arzuları ile Batı dünyasının çıkarları örtüştüğü sürece bu durum bir sorun teşkil etmemiştir. Ne var ki, Afganistan işgalinin ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, “*küfre*” karşı “*cihat*” ruhu ile donatılmış olan kesimler Batı dünyasının güvenliğini ve çıkarlarını tehdit etmeye başlayınca, Pakistan hükümetinin bu güçlere karşı mücadele etmesi Batı tarafından talep edilmeye başlanmıştır. Üstelik Doğu Türkistan sorunu nedeniyle Çin, yerleşik Taliban karşıtlığına ek olarak Çeçenistan ve diğer dinî aşırı grupların faaliyetleri nedeniyle Rusya ve Afganistan üzerinden Orta Asya'da etkinlik kurma ve Pakistan'ı kontrol etme amacıyla olan Hindistan da terörle mücadelede Batı'nın politikalarını desteklemeye başlamışlardır. Bu durum dinî ideolojinin etkisi altında bulunan Pakistan'ı ciddi bir çıkmazın içine sokmuştur.

Pakistan kamuoyu *mücahitlerin teröriste dönüşmesi* sürecini tam olarak anlamlandıramamış, ABD hatırına Taliban'ın feda edilmesini kabullenememiştir. Bu durum iç siyasi tartışmaların daha da bulanıklaşmasına ve demokratikleşme sürecinin sekteye uğramasına neden olmaktadır. Çünkü gergin atmosfer; demokrasi için gerekli olan tartışma ortamı, hesap sorma, şeffaflık gibi unsurları ortadan kaldırmaktadır. Pakistan'daki askerî-bürokratik statüko yanlıları bu durumu ömrünü uzatma amacıyla istismar etmektedir. Üstelik bu durum aşırıçılığı ve terörizmi beslemekte, sonuç olarak Pakistan'ın demokratik geleceği adına kırılması zor bir kısır döngü oluşturmaktadır.

Sonuç

Hindistan ve Pakistan'ın bölünmesinden sonra ortaya çıkan gerilimli ilişkiler Soğuk Savaş koşullarının bir ürünüdür ve günümüzde bu ilişkilerin rasyonel temellere dayandığını söylemek güçtür.

Pakistan'ın iç politikasını ve uluslararası ilişkilerini normalleştirebilmesi Hindistan, Bangladeş, Afganistan, İran, Orta Doğu ve Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini iyileştirmesine bağlıdır. Her ikisi de nükleer güce sahip olan Hindistan ve Pakistan arasındaki rekabet sağlıklı bir zemine çekilemezse son derece ağır sonuçlarla karşılaşılması olasılığı oldukça yüksektir.

Pakistan'ın Hindistan'a göre avantajlı ve dezavantajlı yönleri bulunmaktadır. Hindistan'ın İslam ülkeleri ile ilişkilerini yönlendirebilir, Müslüman nüfusu yönlendirerek Hindistan'ın iç politikasını etkileyebilir. Öte yandan, Hindistan-Pakistan iş birliği Pakistan'ı ABD, Çin, Rusya, Hindistan ve İslam dünyasının göz ardı edemediği bir merkez hâline getirebilir. Bu durumda Pakistan, Orta Doğu ve Orta Asya ülkeleri ile Hindistan arasında güçlü bir aracı aktör durumuna gelebilir. Hindistan'ın iç istikrarı için olumlu katkılar sağlayabilir.

Mevcut Hindistan-Pakistan ilişkilerinin dinamikleri sömürge dönemi ve Soğuk Savaş koşullarında belirlenmiştir. Sömürge dönemi bir yana, Soğuk Savaş döneminin bile sona ermesine rağmen, Pakistan-Hindistan ilişkileri yeniden tanımlanamamıştır. Pakistan için Hindistan'dan daha verimli bir ekonomik ve ticari ortak düşünülemez. Hindistan için ise Pakistan, jeostratejik ve ekonomik bakımdan göz ardı edilemez bir ülkedir.

Pakistan'ın ABD, Hindistan ve Çin ile ilişkileri ve uluslararası ilişkilerde küreselleşme nedeniyle görülen son gelişmeler bu ülkeyi demokratikleşmeye zorlamaktadır. Ne var ki, kuruluşundan itibaren Pakistan ve Hindistan'da etkili olan ve her iki ülkedeki derin yapılanmaları ellerinde bulunduran aşırı '*milliyetçi*' çevreler bu ülkenin demokratikleşmesinin önündeki en önemli engeli teşkil etmektedirler. İki ülke arasında barış ve istikrarlı ilişkiler için atılan adımlar bir şekilde engellenmektedir. 2005 yılındaki barış görüşmelerinin Hindistan parlamentosuna yönelik saldırılar ve Bombay (Mumbai) kentinde düzenlenen terör olayları ile 2011 Haziran ayında iki ülke dışişleri bakanlıkları arasında başlatılan barış görüşmelerinin Bombay saldırıları ile sabote edilmesi bu durumu ortaya koymaktadır. Oysa ne Hindistan için Pakistan ne de Pakistan

için Hindistan göz ardı edilebilir ve düşman olarak varlığına tahammül edilebilir aktörlerdir. Bu nedenle, iki ülke düşman tanımında değişikliğe gitmek zorundadırlar. Böylece Pakistan; Rusya, ABD ve Çin arasındaki güç mücadelelerinin piyonu olmaktan kurtulup merkezî bir aktör hâline gelebilir.

Kurulacak bir diyalog ortamı, sorunun çözümü için büyük kolaylık sağlayabilir. Pakistan, içerideki etnik unsurların dış odaklarca tahrik edilmesi olasılığına karşı Hindistan ile iş birliğine gidebilir. Ortak çıkarların artırılması, Pakistan'ı Hindistan için vazgeçilemez ve göz ardı edilemez bir partner hâline getirebilir. Keşmir sorunu sadece Pakistan ve Hindistan'ın ortak iradesi ile çözümlenebilir. Hindistan ve Pakistan arasındaki sürdürülebilir bir iş birliği ortamının oluşturulması diğer sorunların kendiliğinden ortadan kalkmasını ya da kolayca çözümlenmesini sağlayabilir. Ama Pakistan'ın Hindistan ile problemleri devam ederse, Çin'e ve ABD'ye muhtaçlığı devam eder. Bunun yerine, eğer Pakistan-Hindistan ilişkileri düzelse, tüm bu güçler Pakistan ile ilişkilerini iyi tutmak için daha fazla çaba göstereceklerdir.

Pakistan-Hindistan ilişkileri önümüzdeki dönemde küresel politikalarda yeni kutuplaşmaların ortaya çıkıp çıkmamasında nirengi noktası olacaktır. Çin, Hindistan, Rusya ve ABD gibi ülkelerin Pakistan ve Afganistan ile ilgili ortak çıkarları; bölgede aşırıcılığın ve terörizmin engellenmesi, bu amaçla her iki ülkenin ekonomik bakımdan güçlendirilmesi ve genel istikrar ile sosyal bütünlüğün sağlanması, Pakistan'ın nükleer varlığının kabul edilebilir çerçevede tutulmasıdır. Bunun dışında, söz konusu büyük güçlerin tamamı Soğuk Savaş dönemi benzeri bir kutuplaşmanın ortaya çıkmasından çekinmektedirler. Özellikle Çin, Pakistan ile geliştireceği yakın ilişkilerin ABD ile Hindistan'ı birbirlerine biraz daha yaklaştırması ihtimalinden büyük kaygı duymaktadır. Öte yandan, aşırılık yanlısı unsurlarla mücadelede ortaklık, Asya'nın istikrarında büyük güçlerin tamamının ekonomik çıkar sahibi olmaları ve savaşın artık tahammül edilebilir bir olgu olmaktan çıkması gibi faktörler de kutuplaşmayı engelleyen nedenler olarak dile getirilebilir.

Pakistan'ın ABD, Çin ve Rusya gibi bölgesel ve küresel güçlerin etki alanında kalmaması ve Pakistan merkezli politikalar geliştirebilmesinin yolu Hindistan ile ilişkilerini geliştirmekten geçmektedir. Ama bu olasılık şu an itibarıyla son derece düşüktür. Aynı şekilde, Pakistan ile sorunları Hindistan'ı da büyük güçlere -daha ziyade ABD'ye- muhtaç hâle getirmektedir. Bu nedenle, Pakistan'a göre daha kalabalık ve güçlü konumda bulunan Hindistan'ın iki ülkenin iç politikalarının istikrarı ve alt kıtanın geleceği adına ilk adımı atması, sorunun kısa vadede çözümü için etkin olabilir. Sadece bu sayede, gerek Pakistan ve gerekse de Hindistan alt kıtaya ve kendi ülkelerine özgü politikalar geliştirebilirler; ABD, Çin ve Rusya gibi büyük güçler karşısında özgün ve etkin bir duruş sahibi olabilirler. Bunun gerçekleşmesi sadece Hint alt kıtası ya da Asya için değil küresel güvenlik ve istikrarın sağlanması için de büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda atılacak ilk adımın görece olarak daha güçlü konumda bulunan Hindistan'dan gelmesi daha etkin ve kestirme bir çözüm yolu olacaktır.

Demokratikleşme olmaksızın bir ülkenin insan kaynaklarını tam kapasite ile harekete geçirme imkânı bulunmamaktadır. Asıl olan, Pakistan'ın kendi bağımsız iradesi ve politikaları ile demokratikleşmesidir. Ayrıca Pakistan'ın, sadece Hindistan ile değil İran gibi diğer komşu ülkelerle ilişkilerini de düzeltmesi gerekmektedir. Pakistan, ancak bu şekilde merkezî bir ülke hâline gelebilir. Aksi hâlde Hindistan-Pakistan düşmanlığı, Pakistan'ı Çin ya da ABD gibi ülkelere daha fazla muhtaç hâle getirebilir ve bu durum ülkenin normalleşmesini ve demokratikleşmesini geciktirebilir.

170

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

SUMMARY

Pakistan is the largest Muslim country after Indonesia and Bangladesh and it is the only Muslim country that has nuclear weapons. It has a very well disciplined army, which is denoted as the seventh in the world. Its strategic position at the crossroads of the oil shipments and natural resources of the Central Asia renders it having a greater importance. Pakistan is the only ally of the USA outside the

NATO and it is one of the most important members of the Organization of the Islamic Cooperation (OIC).

Pakistani state has been established upon a peculiar ideology. Foreign policy of the state has been shaped within the framework of this ideology regarding the concerns about territorial integrity and security. The most important factor affecting the country's democratization efforts and foreign policy has been Pakistan's relations with India, which is the unique "other" for the Islamic Pakistani identity. In fact, countries that have established good relations with India have become unconditional enemies for Pakistan while actual or potential rivals or enemies of India have become friends for Pakistan. This situation has had greater repercussions on domestic politics and democratization efforts of the country. Pakistani army's struggle against extremists within the country and in Afghanistan on behalf of the United States has not only resulted in disturbances in the army, but also sowed the seeds of possible future overwhelming upheavals.

Founded in the early period of the Cold War, Pakistan's foreign policy has been shaped by the Cold War conditions. Therefore, the country has a number of difficulties with adapting into the circumstances arising after the Cold War. Indo-Pak relations, Afghanistan-Pakistan relations, the events of September 11 and so on, made it difficult for Pakistan to adapt to the post-Cold War period. However, the situation for Pakistan has ceased to be sustainable and the country confronted with the obligation to make choices between maintaining militaristic structure at the expense of deepening poverty and worsening relations with the West, or start a real process of democratization.

Pakistan's foreign policy has been shaped by the Cold War conditions and it is having trouble to adapt to the post Cold War conditions because of the attributes of its relations with India, China, Russia and Afghanistan; of the events of the 9/11 and so on. In addition to major power policies about the Indian sub-continent, identity policies designated during the creation of the Pakistani state have played a major role in the domestic and foreign policies of the

country. Interference manners of the major powers like China, the USSR/Russia and the US have profound effects on the Pakistani-Indian relations. That China is searching an ally in the region alarms India. USSR's efforts to reach to the high seas and its relations with India have created extremely complicated relations of rivalry and enmity. Pakistan and Afghanistan have taken place at the center of this network of relations and this has generally created negative impact on Indian-Pakistani relations. After the Cold War, Indo-American relations began to improve and this left Pakistan with the risk of isolation before India. Pakistan was the most important ally of the US in Afghanistan where the US carried out a relentless struggle against the USSR during the 1980's. After the Cold War, however, while Pakistan developed close relations with Taliban in order, mostly, to prevent loss of a bridgehead in Afghanistan, India established close relationship with the circles close to Karzai. This made Pakistani-American relations highly complicated. Pakistani vox populi is not able to make a sensible explanation about the transformation of 'mujahideen' into 'terrorists' and did not accepted the sacrifice of Taliban for the sake of the US.

172

Security
Strategies

Year: 8

Issue: 16

This situation is further blurring the internal political debate in Pakistan and leads to disruption in the process of democratization because the tense atmosphere eliminates such prerequisites for democracy as environment of discussion, accountability, transparency etc. Pakistan's military-bureaucratic status quo has been exploited this situation in order to extend its life. Moreover, this situation feeds extremism and terrorism and, as a result, forms a hard-to-break vicious circle for the democratic future of Pakistan. In this article, effects of the Pakistan's Islamic-militaristic identity on its relations with the country's immediate neighbors and the dominant powers in the international system are discussed. Then, effects of the recent changes in the international arena and identity politics on the country's domestic policies and international relations are analyzed.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

BOZDAĞLOĞLU Yücel, *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*, Routledge, New York, 2003.

GARVER W. John, *Protracted Contest: Sino-Indian Rivalry in the Twentieth Century*, University of Washington Press, Seattle, 2001.

SYED H. Anwar, *China and Pakistan: Diplomacy of an Entente Cordiale*, University of Massachusetts Press, Amherst, 1974.

Makaleler:

AKBAR Muqarrab, "Pakistan's Foreign Policy: Internal Challenges in New Millennium", *Berkeley Journal of Social Sciences*, Vol: 1, No. 2, February 2011, 1-11.

ALI Rabia Umar, "Planning for the Partition of India 1947: A Scuttled Affair", *Pakistan Journal of History and Culture*, Vol: XXX, No. 1, 2009.

ANTHONY Wanis St. John, "Third Party Mediation over Kashmir: A Modest Proposal", *International Peacekeeping*, Vol: 4, No. 4, Winter 1997.

ÇOLAKOĞLU Selçuk, "Dış Politika Yapım sürecinde Din Faktörünün Etkisi: Pakistan Örneği", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 36, Mart 2007.

MAITRA Ramtanu, "Improved Pakistan-Russia Relations: A Necessity for Stability in Eurasia", *Executive Intelligence Review (EIR)*, Vol: 39, No. 8, February 24, 2012.

PANT V. Harsh, "The Pakistan Thorn in China-India-US. Relations", *Washington Quarterly*, Winter 2012.

SEHGAL Rashmi, "Kashmir Conflict: Solutions and Demand for Self-determination", *International Journal of Humanities and Social Science*, Vol: 1, No. 6, June 2011.

Raporlar:

KRONSTAD K. Alan, "Pakistan-US. Relations", *CRS Report for Congress*, Congressional Research Service, February 6, 2009.

Internet Kaynakları:

BM Internet Sitesi, “International Human Development Indicators-2010 Rankings”, <http://hdr.undp.org/en/statistics/gii/>, (Erişim tarihi: 02.07.2011).

Daily Times Monitor, “Pakistan Got Israeli Weapons during Afghan War”, 20.07.2003, http://www.dailytimes.com.pk/default.asp?page=story_20-7-2003_pg1_4 (Erişim tarihi: 19.06.2011).

DAVUTOĞLU Ahmet, “Davutoğlu’ndan Suriye Uyarısı” 01.5.2011, <http://www.haber7.com/haber/20110501/Davutoglundan-Suriye-uyarisi.php> (Erişim tarihi: 01.5.2011)

Dawn News, “Pakistan, Afghanistan Threat to Israel”, 22.04.2009, <http://archives.dawn.com/archives/92584> (Erişim tarihi: 19.06.2011).

DORSEY M. James, “Pakistan Moves Closer to China as Obama Misses Opportunity to Stabilize US-Pakistani Relations”, Al Arabiya, 23.05.2011, <http://english.alarabiya.net/articles/2011/05/23/150162.html> (Erişim tarihi: 03.07.2011).

DORSEY M. James, “US Relations with Pakistan Crumbling Fast”, Al Arabiya News, 16.06.2011, <http://english.alarabiya.net/articles/2011/06/15/153419.html> (Erişim tarihi: 16.06.2011).

GERBERG Itzhak, India Israel Relations: Strategic Interests, Politics and Diplomatic Pragmatism, Israeli National Defense College, Israel, 2010 <http://geo.haifa.ac.il/~ch-strategy> (Erişim tarihi: 22.09.2012).

HALI Shafei Moiz, “Pakistan: In Defense of Defense Spending”, Opinion Maker, 11.03.2011, <http://www.opinion-maker.org/2011/03/pakistan-in-defense-of-defense-spending/> (Erişim tarihi: 19.05.2011).

“India: Afghanistan's Influential Ally”, BBC News, 08.10.2009, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7492982.stm> (Erişim tarihi: 19.05.2011).

KAPLAN Robert, “China’s Port in Pakistan”, Foreign Policy, 27 May 2011, http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/05/27/chinas_port_in_pakistan (Erişim tarihi: 05.06.2011).

KLASRA Kaswar, “Pak, Israel on Way to Establish Diplomatic Ties”, The Nation, 13.08.2010, <http://www.nation.com.pk/pakistan-news-newspaper-daily-english-online/Politics/13-Aug-2010/Pak-Israel-on->

way-to-establish-diplomatic-ties (Erişim tarihi: 19.06.2011).

MALİK Ahmad Rashid, "Warming Ties with Russia", Oriental Review, May 25 2011, <http://orientalreview.org/2011/05/25/warming-ties-with-russia/> (Erişim tarihi: 14.09.2012).

Pakistan Resmî İnternet Sitesi, "About Pakistan", <http://www.pakistan.gov.pk/> (Erişim tarihi: 20.07.2011).

Pakistan Savunma Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, "Pakistan Army", <http://www.defence.pk/pakistan-army/> (Erişim tarihi: 20.07.2011).

Pakistan Savunma Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, "Russia-Pakistan relations limited by India", <http://www.defence.pk/forums/strategic-geopolitical-issues/70226-russia-pakistan-relations-limited-india.html> (Erişim tarihi: 15.09.2012)

SAVCHENKO Darya, "Pakistan and India are Competing for Afghanistan", New Eastern Outlook, 22.03.2011, <http://www.journal-neo.com/?q=node/5279> (Erişim tarihi: 19.05.2011).

TARAKÇI Nejat, "Akdeniz Kimin Denizi?", TASAM İnternet Sitesi, <http://www.tasam.org/tr/icerik/3442/akdeniz-kimin-denizi-.html> (Erişim tarihi: 17.07.2011).

TAYEL Abeer, "Pakistan Arrests Informants Who Allegedly Aided CIA on Bin Laden", Al Arabiya News, 15.06.2011, <http://english.alarabiya.net/articles/2011/06/15/153328.html> (Erişim: 16.06.2011).

TWINING Daniel, "Not a Chinese Century, an Indo-American One", Global Asia, March 2011, http://www.globalasia.org/V6N1_Spring_2011/Daniel_Twining.html (Erişim tarihi: 21.07.2011).

WHITE Matthew, Historical Atlas of the 20th Century, <http://necrometrics.com/20c300k.htm#India> (Erişim tarihi: 21.07.2011).

"Zulfikar Bhutto Had Blamed US for His 'Horrible' Fate", Zeenews, 08.04.2011, http://zeenews.india.com/news/south-asia/zulfikar-bhutto-had-blamed-us-for-his-horrible-fate_698531.html (Erişim tarihi: 13.09.2012).

176

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 8

Sayı:16